

פרופ' יונתן גרוסמן

"עמד בבית הכנסת ואמר משביע אני עליכם
אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני,
יכול יהו חייבין? תלמוד לומר 'ושמעוה קול אלה
והוא עד' – עד שיהא מתכוין להן"

(ספרא, דבורא דחובה, פר' ח', ו').

כלומר, אין חיוב קורבן עולה ויורד עד שהמשביע ישיב
בצורה ספציפית אנשים מסוימים הטוענים שאינם
יודעים לו עדות, אף שבפועל הם אלו היכולים להעיד
לטובתו ולמנוע את העוול שנעשה לו. האפשרות שחז"ל
דחו היא האפשרות שראב"ע מבקש לאמץ: קול האלה
שנשמע הוא קולו של האדם שנעשה לו עוול והוא
משביע ברבים את השומעים כולם שהיודע מי פגע בו,
יבוא ויעיד על כך, ואם לא יבוא להעיד – קללות
נמרצות יחולו על ראשו.

רוח הדברים מצויה גם במדרש ויקרא רבה:

"ראובן גנב לשמעון, ולוי ידע ביה. אמר לו: אל
תפרסמני ואנא יהיב לך פלגא [= אל תפרסם ואתן לך
מחצית מהגניבה]. למחר נכנסו לבית הכנסת ושמעו
קול החזן מכריז: מאן גנב לשמעון [= מי גנב
לשמעון?] ולוי קאים תמן [= ולוי נמצא שם], הלא נתנה
תורה איפופסין [= דין וגמול] – 'הוא עד או ראה
או ידע'" (ויקרא רבה, פרשה ו', ב').

כלומר, לפי ראב"ע, האדם שמתחייב קורבן עולה ויורד
הוא אדם שידע עדות לחברו אך בחר לשתוק ולא ללכת
להעיד, למרות שבועת האלה שהוא שמע. ראוי להדגיש
כי בניגוד לקורבן החטאת הרגיל ובניגוד לשאר המקרים
המחייבים קורבן עולה ויורד, כאן ישנו חיוב גם על
עבירה שנעשתה בזדון. הניסוח הקבוע "ונעלם ממנו" –
אינו מופיע במקרה זה.² הראייה שמביא ראב"ע לשיטתו
היא מסיפור פסל מיכה. לאחר שגילתה אמו של מיכיהו
שכספה נגנב, היא קיללה את הגנב או את היודע דבר
על מעשה גניבה זה. בנה – שהוא זה שגנב את הכסף –
החליט להחזיר לה: "וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלְף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר
לָקַח לְךָ וְאֶתְּ אֶלִית וְגַם אֶמְרֶתְּ בְּאָזְנֵי הַנָּה הַכֶּסֶף אֶתִּי אֲנִי
לְקַחְתִּיו" (שופטים י"ז, ב). סיפור הדברים של הבן חושף
את המנהג לקלל ("וְאֶתְּ אֶלִית") כאמצעי עידוד למסור
עדות או אף להודות באשמה מצד עושה העוולה
בעצמו. האם נבהלה כמובן ממוצא פיה, שהרי מתברר
לה לפתע שהיא קיללה את בנה ועל כן הדבר הראשון
שיוצא מפיה הוא: "וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בְּרִיךְ בְּנֵי לֵה". בברכתה,
היא מבקשת לבטל את הקללה שאמרה לפני שידעה את

31 עבירות שמחייבות בקורבן עולה ויורד

הצעד הראשון שיש לעשות כדי להכריע מהו המכנה
המשותף לשלושת העבירות שבעטיין מתחייב אדם
בקורבן עולה ויורד הוא להגדיר במדויק את העבירות
הללו. במקרה זה יש פער של ממש – לפחות בשני
המקרים הראשונים – בין מדרש ההלכה של חז"ל ובין
העולה מפשטי המקראות. חז"ל ביארו שהמקרה
הראשון עוסק באדם שהשביעו אותו בבית המשפט
שיעיד עדות לחברו (רש"י: "שהשביעוהו שבועה שאם
יודע לו בעדות שיעיד לך"), ולמרות זאת הוא נמנע
מלהעיד. המקרה השני עוסק לפי חז"ל באדם שבא במגע
עם הקודש אף שטומאתו עליו (רש"י: "ולאחר הטומאה
הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש"), והמקרה השלישי
עוסק באדם שנשבע שירע או ייטיב לעצמו (רש"י: "כגון
אוכל ולא אוכל, אישן ולא אישן"), והוא שכח ועבר על
שבועתו. אני מבקש לדון במקרים אלו כפי העולה
מפשטי המקראות.

מקרה ראשון: אי מסירת עדות

"וַיִּנְפֹּשׁ כִּי תַחֲטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד או
רָאָה או יָדַע אִם לֹא יִגִּיד וְנִשְׂא עֹוֹנוֹ."

אין ספק שמקרה זה מתאר אדם שידע עדות לחברו
ולא משתף בה את הדיינים ("אם לוא יגיד"). אולם כיצד
יש להבין את תחילת הפסוק שמשלב 'אֱלֹהִים' (= שבועה
שיש עמה קללה)? דומה שהקריאה הפשוטה כאן היא זו
שהציע ראב"ע:

"ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה' – הוא
החרם, וכן 'ואת אלית' (שופטים י"ז, ב).
והכתוב אחז דרך קצרה, והזהיר שחייב העד
להגיד, כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם
שישא עונו" (ראב"ע ויקרא ה', א).

לשם הבנת דברי ראב"ע נעיין תחילה באפשרות שחז"ל
ראו מול עיניהם להבנת הפסוק אך דחו אותה:

2 "אלו מביאין על הזדון כשגגה... ועל שבועת העדות" (משנה כריתות,
פ"ב, מ"ב).

1 וראו בבלי, בבא קמא נ"ה ע"ב: "תניא, אמר ר' יהושע: ארבעה דברים,
העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן... והיודע
עדות לחבירו ואינו מעיד לך". חובת נתינת עדות נלמדת מהפסוק:
"לא תעמוד על דם רעך", ראו ספרא במקום.

המקרה השני עוסק באדם שנטמא "ונעלם ממנו" הדבר. על פניו נראה שמקרה זה מפוצל לשני מקרים, והכתוב מבחין ביניהם:

"או נפש אֲשֶׁר תִּגַע בְּכָל דְּבַר טְמֵא או בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת שְׂרָץ טְמֵא וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טְמֵא וְאִשָּׁם".

"או כי יִגַע בְּטְמֵאֹת אָדָם לְכָל טְמֵאָתוֹ אֲשֶׁר טְמֵא בָּהּ וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יִדַע וְאִשָּׁם".

שלוש הפתעות עולות למקרא פסוקים אלו. ראשית, עצם ההפרדה בין טומאת בעלי חיים לטומאת אדם. לכאורה מבחינה הלכתית אין הבדל כיצד האדם נטמא. בין כך ובין כך מוטלות עליו הרחקות מסוימות מן הקודש, ובין כך ובין כך עליו להיטהר. אף על פי כן סגנון הפסוק מורה שהתורה מפצלת ביניהם שהרי כל אחד מהם פותח ב"או" בפני עצמו ונחתם בביטוי 'אשמה' נפרד: "וְהוּא טְמֵא וְאִשָּׁם / יִדַע וְאִשָּׁם".

ההפתעה השנייה שעולה למקרא פסוקים אלו קשורה בהדגשת הכתוב שטומאת בעלי החיים האמורה כאן היא דווקא מבעל חיים 'טמא', כזה שאסור באכילה. כידוע, לפי ההלכה גם נבלת בהמה טהורה מטמאת (אם לא נשחטה כדין) ולמרות זאת הפסוק מבליט שוב ושוב שמדובר דווקא בטומאת בעלי חיים 'טמאים', כלומר כאלו שאסורים באכילה. תיאורטית ניתן היה להציע שלשון 'טמאה' מוסבת על הנבלה ולא על הבהמה, כלומר – אסור לגעת בנבלת בהמה שהרי נבלה זו היא טמאה, אולם בהמשך הפסוק ברור שזו איננה הקריאה הנכונה: "בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת שְׂרָץ טְמֵא". במקרה האחרון "טמא" מובא בלשון זכר ועל כן ברור שמילה זו נסבה על השרץ ולא על הנבלה.

ההפתעה השלישית נוגעת בעובדה שהעבירה המתוארת כאן מתמקדת בטומאה שהגיע לאדם מתוך 'מגע'. כך נפתחים שני חלקי המקרה: "או נפש אֲשֶׁר תִּגַע בְּכָל..." / "או כי יִגַע בְּטְמֵאֹת אָדָם לְכָל". סביר שגם הטומאות היוצאות מן הגוף כלולות בפסקה השנייה, שהרי בסופו של דבר גם הן "טומאתו אשר יטמא בה", אך המוקד הלשוני מעתיק את כובד המשקל של המקרה אל טומאות שהאדם נדבק בהן בנגיעה.

אתחיל מההפתעה השלישית, כי דומני שפתרונה קשור בהיבט פרגמטי. מאחר שהחוק עוסק באדם ששכח את טומאתו, המקרים הקלאסיים הם טומאות שדבקו באדם משום שנגע בדבר מה טמא. קשה להניח שאדם שכח שהוא היה מצורע או זב וטרם נטהר. טומאות אלו

זהות הגנב, ובנוסף היא מקדישה את הכסף, מה שגם אמור כנראה לרכך את הקללה על מעשה הגניבה. צודק ראב"ע שלא מדובר שם על השבעה שנעשית במסגרת משפטית ובבית דין שהרי האם כלל לא ידעה מי גנב את כספה בשעה שאמרה את האלה. לפי זה גם אצלנו המקרה אינו עוסק בשבועה משפטית (דבר זה יפרוץ רק באשם גניבות), אלא בשבועה שנאמרת בהקשר עממי, אך משולב בה שם ה' ויש בה קללה חמורה.

סיבותיו של זה שלא מעיד לכבוש את עדותו יכולות להיות מגוונות. ייתכן שהוא עצמו שותף במעשה הגניבה או הפגיעה: "חֹלֶק עִם גֵּנֵב שׁוֹנֵא נִפְשׁוֹ אֵלָה יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד" (משלי כ"ט, כד); ייתכן גם שהוא חבר של הפוגע ואינו רוצה לפגוע בו (פילון, על החוקים ב, 26-28), אך אני משער שהמקרה הנפוץ ביותר הוא זה שהמשנה במסכת סנהדרין מתייחסת אליו: "וְשָׂמָא תִּאמְרוּ מַה לָּנוּ וְלַצָּרָה הַזֹּאת, וְהִלֵּא כְּבָר נֶאמַר: 'וְהוּא עֵד או רָאָה או יִדַע אִם לֹא יִגִּיד וְגו'", כלומר, החשש מפני בזבוז זמן ומפני חקירות פולשניות עלול להביא את האדם "להקטין ראש" ולסגת מהאחריות שרובצת בפניו.

מעניין להשוות את הדרישה המקראית לבוא ולהעיד לפתגמי חכמה שרווחו במזרח הקדום ושעודדו אדם להתרחק מבתי משפט ומעדות. עמד על פער מרתק זה מילגרם שהביא את הפתגמים הבאים, שהפער בינם לבין הרוח המקראית ברור מאליו:

"אל תבוא בתכיפות לבית המשפט / אל תימצא במקום שיש מחלוקת

"כי הם ירצו שתעיד בסכסוכם / ואתה תיעשה להם לעד..."

"בעמדך מול מחלוקת – לך לדרכך / אל תשים לב לדבר ריב".³

על פי פרשת ויקרא, האדם שנמנע מלהעיד לחברו, ולאחר זמן התחרט על עצלנותו ומבקש לכפר על מעשיו צריך להביא חטאת, אך אם לא משיגה ידו די כבשה או שעירה הוא יכול להביא חטאת זולה יותר.

מקרה שני: הטמא שלא נטהר

"או נפש אֲשֶׁר תִּגַע בְּכָל דְּבַר טְמֵא או בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה או בְּנִבְלַת שְׂרָץ טְמֵא וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טְמֵא וְאִשָּׁם. או כי יִגַע בְּטְמֵאֹת אָדָם לְכָל טְמֵאָתוֹ אֲשֶׁר טְמֵא בָּהּ וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יִדַע וְאִשָּׁם".

3 מילגרם, ויקרא, חלק א, עמ' 294-295. הוא מראה שגם בספרות החכמה המצרית יש פתגמים דומים.

ברמות שונות, ויכול אדם להיות טמא ברמה נמוכה וטמא ברמה גבוהה. יש טמאים שדי להם שיום טומאתם יחלוף, ויש טמאים שעליהם לחכות שבעה ימים ורק לאחר מרחק כזה מטומאתם הם יוכלו להיטהר. אמנם בסופו של דבר, גם זה שנטמא בטומאת בעלי חיים וגם זה שנטמא בטומאות גופניות מתחייבים קורבן עולה ויורד (אם הדבר נעלם מהם), אך עצם החלוקה מלמדת שניתן היה לחשוב שרק בסוג טומאה אחד יתחייב הנטמא, ועל כן צריך הכתוב להדגיש שבשני המודלים של הטומאה צריך זה שלא נטהר להביא קורבן.⁵

מדוע האדם שנטמא מתחייב קורבן? רש"י במקום (בעקבות הבלבול בשבועות י"ד ע"ב) מוסיף כי מדובר בטמא שנכנס אל המקדש או אכל קדשים. רמב"ן במקום מטעים, כי אומנם המפגש עם הקודש לא נכתב בפסוקים שלפנינו, אך השלמה זו הכרחית מפני שאין כל איסור בעצם הטומאה. אולם כפי שכבר ראינו לעיל בדיוננו על הצורך בחיטוי, ניכר שלתורה יש אינטרס מובהק למעט ככל שניתן בטומאה, לפחות בתקופת הנדודים במדבר, עת המשכן נמצא בתוך המחנה ונודד עם ישראל. הזכרנו איסור מפורש שהוקדש לכך: "מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ / וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגְעוּ / טְמֵאִים הֵם לָכֵן" (י"א, ח). הדבר נובע מהתפיסה שטומאה במחנה מסכנת את השראת השכינה בתוך מחנה ישראל, והיא עצמה מטמאת – גם אם ממרחק – את משכן ה': "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִתּוֹךְ הַקֹּהֵל כִּי אֶת מִקְדָּשׁ ה' טְמֵא" (י"ט, כ).

לפיכך, אדם שנטמא ולא דאג לטהרתו – בין אם כלל לא ידע שנטמא ובין אם ידע אך הדבר נשכח ממנו – פוגע בהשראת השכינה; הוא הוסיף טומאה מיותרת למחנה ישראל ועל כן, כשנזכר לפתע שטומאתו עליו, עליו להביא חטאת עולה ויורד (כמובן לאחר שייטרה). יש להדגיש: אין כאן האשמה על עצם הטומאה, שהרי בזה אי אפשר להאשימו. יש טומאות שאינן תלויות בו כלל (במיוחד הטומאות הגופניות) ויש מקרים שבעוד אדם עושה מצווה הוא נטמא (כמו קבורת מת) וברור שאין על כך ביקורת. הטענה המופנית כלפי האדם היא שהוא נשאר בטומאתו זמן נוסף על הזמן שהיה חייב ולא הלך להיטהר מיד כשיכול היה. הוא יכול היה לצמצם את זמן טומאתו אך שכחתו גרמה לו להוסיף

מלוות את האדם באינטנסיביות ויש להן השלכות רבות. לפי זה, ברור שגם אישה נידה למשל, ששכחה שהייתה טמאה ועל כן לא נטהרה, תצטרך להביא קורבן עולה ויורד, אך התורה הביאה את המקרים שבהם דבר זה נפוץ יותר.⁴

שתי ההפתעות האחרות יכולות ללמד הרבה על אופי הטומאה בתפיסה המקראית. ראשית, מסתבר שיש בעלי חיים שלטומאתם אופי שונה משל בעלי חיים אחרים. עד כמה שהדבר נשמע מוזר לאוזניים המורגלות בחשיבה הלכתית, פרה שמותרת באכילה 'טמאה פחות' במיתתה, משפן שאסור באכילה. כאמור, דבר זה מפתיע למי שאמון על החשיבה ההלכתית, אבל למעשה במקרא דבר זה עולה בכמה מקומות. ראש וראשון הוא כמובן ויקרא י"א שמלמד על איסורי אכילת בעלי חיים ועל טומאות בעלי החיים בחדא מחתא. העובדה שהתורה קושרת באופן כה הדוק בין שני תחומים אלו מלמדת שיש ביניהם זיקה של ממש. למעשה, עצם החלוקה שיש בפרק י"א בין טומאות בעלי חיים האסורים באכילה (י"א, כד-כח) ובין טומאות בעלי חיים המותרים באכילה (י"א, לט-מ), מלמדת על רמת הטומאה השונה בשתי קטגוריות אלו שהרי לולא כן אין כל טעם בחלוקה זו.

נוסף על כך, ההדגשה שיש הלכות טומאה שתקפות רק בנוגע לבעלי חיים שאסורים באכילה (חיות "טמאות") עולה גם בדיני אכילת זבח השלמים. שם נאמר: "וְנִפְּשׁ כִּי תִגַּע בְּכָל טְמֵא בְטֵמֵאת אָדָם אוּ בַבְּהֵמָה טְמֵאָה אוּ בְכָל שֶׁקֶץ טְמֵא וְאָכַל מִבְּשָׂר זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַה' וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּי" (ז', כא). גם כאן האיסור מתמקד במי שנגע "בבהמה טמאה" או "בכל שקץ טמא". לפי ניסוח הפסוק עולה שאם אדם נטמא כי נגע בבהמה טהורה שמתה, גם אם יאכל מזבח השלמים הוא לא מתחייב כרת. סביר שהדבר קשור במשמעות של היתר אכילתם: הם אינם מטמאים את נפשות האוכלים אותם, ולכן גם במקרה שמתו באופן טבעי טומאתם אלימה פחות. דבר זה דורש דיון רחב יותר בנייתוח ויקרא י"א, החורג מגבולות עיוננו כעת, אך תפיסה זו רלוונטית גם להבנת ההפתעה הנוספת.

הפיצול שיש בכתוב בין טומאות בעלי חיים לטומאות אדם מלמד גם הוא שבתפיסה המקראית אין מדובר על 'טהור מול טמא' כשני סטטוסים בינאריים שאין ביניהם רציפות ושלבי ביניים. מסתבר שיש טומאות

5 סביר שטומאת בעלי חיים קלה יותר מהטומאות הגופניות, אך אפריורית, אפשר היה להציע שהחידוש בפסוקים הוא לשני הכיוונים: בטומאה הגופנית החמורה על החוטא יהיה להביא חטאת קבועה (ולא עולה ויורד); או שבטומאת בעלי החיים הקלה ייפטר האדם מקורבן. כאמור, בסופו של דבר, בשני המקרים מתחייב אדם בחטאת עולה ויורד.

4 למרות ביאור פרגמטי זה, מעניין לשים לב שבסופו של דבר שלושת המקרים של עולה ויורד מתמקדים בשלושה חושים שונים:

1. "וְנִפְּשׁ כִּי תִגַּע בְּשֵׂמֶנֶת קוֹל אֱלֹהִים".

2. "אוּ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגְעֵךְ".

3. "אוּ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁע לְבָטָא בְּשִׁפְתֵיכֶם".

טומאה רבה למחנה. אנו מאשימים אותו ב'אי היטהרות'.

אלו הם שלושת המקרים שבהם התורה מוכנה שיביא האדם ציפורים במקום כבשה, ובמקרה שידו אינה משיגה אפילו ציפורים – יביא סולת. בשיעור הבא נדון במכנה המשותף להם.

מקרה שלישי: אי קיום שבועה

”או נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטָּא בְשִׁפְתַיִם לְהִרְעֵ אוּ הִיטִיב לְכָל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם בְּשִׁבְעָה וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יִדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאלֹהִי”

(ויקרא ה', א-ד).

המקרה השלישי עוסק באדם שלא היה נאמן לשבועתו. יכול אדם להישבע "להרע" לעצמו או "להיטיב" לעצמו; בין כך ובין כך עליו להיות נאמן לשבועתו שאותה הוציא בשפתיו עם שם ה'.⁶ ראוי להדגיש שאומנם בתקופת חז"ל יש רתיעה מעצם השבועה ונמנעו מכך, אך דבר זה אינו עולה מהמקרא.⁷ בפסוקים שלפנינו אין כל הסתייגות מעצם השבועה. אדרבה, בספר דברים עולה שהאדם שנשבע בשם ה' מוכיח בזה שה' הוא אלוהיו: "אֵת ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע" (דברים ו', יג); "אֵת ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִירָא אֵתוֹ תַעֲבֹד וּבֹדֶק וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע" (דברים י', כ).⁸ הבעיה במקרה שלפנינו היא אי קיום השבועה, אי העמידה במה שהאדם קיבל על עצמו אף שהוא ככל את עצמו בשם ה' לנהוג באופן מסוים.

ראוי לשים לב במיוחד למה שהתורה מדגישה: "לְבַטָּא בְשִׁפְתַיִם". ביטול מחשבה לבדה איננה מספיקה בכדי לחייב קורבן, וכדברי רש"י במקום – בעקבות הספרא: "ולא בלב". הדיבור הוא המחייב, הביטוי בשפתיים. גם במקומות אחרים אנו מוצאים את הדגש על הביטוי הלשוני שהוא המחייב במיוחד, כמו הדיאלוג בין יפתח לבתו: "וְאָנֹכִי פְצִיתִי פִי אֶל ה' וְלֹא אוֹכַל לְשׁוֹב. וְתֹאמַר אֵלָיו אָבִי פְצִיתָה אֶת פִּיךָ אֶל ה' עָשָׂה לִי כַאֲשֶׁר יִצָּא מִפִּיךָ" (שופטים י"א, לה-לו).

אפשר לפענח את הצורך בביטוי לשוני בהקשר הלכתי-משפטי: זוהי אינדיקציה לכך שיש גמירות דעת של ממש, שלא מדובר רק במחשבות פורחות אלא האדם באמת מתכוון לחייב עצמו בשבועה זו.

עם זאת, בהמשך דיוננו נראה ששילוב שם שמים בכל שבועה הוא מוקד מרכזי בחיוב הקורבן הנידון, ועל כן 'ביטוי השפתיים' הכרחי כאן.

* ..... *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
 * עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *
 * ..... *
 * בית המדרש הוירטואלי *
 * מיסודו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *

7 ראו על כך למשל: א"א הלוי, "על השבועה (פרק בתולדות ההלכה)", **תרכ"ז** לו (תשכ"ח), עמ' 24-29.
 8 אולם ראו ברש"י וברמב"ן במקום.

6 הצמד 'להרע' – 'להיטיב' מופיע במקרים אחרים כניגוד: "הַכְּמִים הֵמָּה לְהִרְעֵ / וְלִהְיִטִּיב לֹא יִדְעוּ" (ירמיה ד', כב); "כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהִרְעֵ לְכֶם בְּהִקְצִיף אֲבִיתֶכֶם אִתִּי... כֵּן שָׁבַתִּי זָמַמְתִּי בְיָמַי הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַם" (זכריה ח', יד-טו). הפסוק אצלנו מבלטי שאת חטאת עולה ויורד יש להביא גם אם השבועה הייתה להרע וגם אם הייתה להיטיב. כך מודגש שהקורבן אינו מותנה כלל בתוכן השבועה אלא באי קיומה.